

„Olle verhoalen” en Schillingeham

Deze keer blijven we aan de oostkant van het Reitdiep. Ten westen van Winsum ligt een driehoekig gevormd weidegebied, welke begrensd wordt door het Reitdiep, het Winsumerdiep en de weg van Winsum naar Garnwerd. Schillingeham. De letterlijke betekenis luidt: „scheve hoek”. Een prachtig stukje natuurgebied deze Schillingehamsterpolder. Vroeger was dit een apart waterschap met dijkrecht. Aan de andere kant van het Reitdiep ter hoogte van deze polder, ligt Aduarderzijl, u nog wel bekend uit het vorige artikel. Het is uitzonderlijk rustig hier in de polder, 's Zomers graast hier het vee en nestelen er de weidevogels. De enigste bedrijvigheid is 't afgravingswerk t.b.v. de kleiwinning voor een steenfabriek in Winsum.

Door de landerijen loopt een zgn. „smalspoor” waarover een miniatuurtreintje met een stuk of wat kipkarren, geladen met vette klei, naar de steiger aan het Reitdiep rijdt. Van deze klei wordt de echte „groninger steen” gebakken. Enkele vaartuigen transporteren de klei via het Reitdiep en het Winsumerdiep naar de fabriek.

Ja, een merkwaardige zaak, die steenfabricage in 't Groningerland. Vele fabrieken hebben nl. de produktie gestaakt. Talrijke, eens welvarende bedrijven, liggen nu totaal verlaten langs de wegen en de vaarten. De lange dunne schoorstenen roken niet meer. Het is alsof ze waarschuwend de „opgeheven vinger” als teken van „bedrieglijke bedrijvigheid”, ten hemel steken. Andere schoorstenen zijn er al niet meer, of zijn reeds bezig af te brokkelen. Er zit „de klad” in de steenfabricage. Door samenbundeling en sanering moesten vele fabrieken de poorten sluiten. Fusies en verbeterde produktiemethodes brachten vele fabriekanten-eigenaren in onoverkomelijke moeilijkheden. Eigenlijk een triest gezicht, zo'n verlaten steenfabriek. De eens gloeiende ovens zijn nu koud. Het hout van de lange droogrekken is veelal door weer en wind geteisterd. De fabrieksterreinen zijn door onkruid overwoekerd en de vervelende deuren onderstrepen nog eens de ontredende aanblik.

Velings

„Tiggelwaark” zeggen de Groningers tegen deze steen- en pannenfabricerijen. De eigenlijke opkomst van deze tichelwerken dateert uit de 17e eeuw. Ze vormde een belangrijke tak van nijverheid in de provincie. Tot in de tweede helft van de 19e eeuw werkten er heel wat Lipskers en Velings in de tichelwerken.

Eeuwenlang kwamen de Lipskers als turfgravers, maar vooral als tiggeljongens als werklui bij de steenfabrieken. „Lipsker” betekent eigenlijk „Liplander”, d.w.z. iemand uit Lippe in Duitsland. De „tiggelbode” kwam vooruit om de overeenkomst te tekenen met de eigenaar van de fabriek, hij woonde dikwijls op een „Tichelborg” (een landhuis).

De tiggelbode onderhield de betrekkingen met het vaderland. Ook was er bij elk tichelwerk een „tiggelkamer”. Hier hadden de Lipskers hun kastjes voor het brood, boter en spek. De tiggelbode kwam mees al eens per jaar. Hij regelde dan ook de lonen van de Lipskers. Als hij kwam, gingen de vlaggen uit op het tiggelwaark en al schertsend sprak men dan wel van „Lips Lai-meneer”.

Toch hadden de Lipskers geen goede

De klei wordt op allerlei manieren naar de fabriek vervoerd. Zo ook nog met de kleiboten.

naam in het Groningerland: iemand wordt als „Lipsker” uitgesproken, als men een lelijkheid of lomperd bedoelt.

Tegenwoordig hoort men dit nog hoogst zelden of praktisch helemaal niet meer.

En nu de „Velings”. Dit waren ook duitse „gastarbeiders”. De veling of veelnk was nl. een Westfaling. Eigenlijk was dit de meer algemene naam voor de duitse arbeiders (waaronder ook de Lipskers hoorden).

Voor al in de tweede helft van de 19e eeuw kwamen ze in grote getale naar Nederland. Het waren lui die vooral naar Groningen trokken en afkomstig waren uit Oost-Friesland, Oldenburg, Meppen, Lingen en Bentheim.

Behalve dat deze mensen op de steenfabrieken hun kostje verdien- den, werkten ze verder nog als zichters, timmerknechten, muzikanten, snijders en „kieperels”.

Meestal kwam men naar Groningen als „Hannekemaaiers”. „Kieperels en hannekemaaiers”, vroeger als vanzelfsprekend en nu totaal onbekend. Wat 'n merkwaardige tijd eigenlijk. Maar nu we toch eenmaal bezig zijn met deze vreemde mensen met hun vreemde namen, zullen we u dat ook nog vertellen.

Kieperels of beter gezegd kiepenkerels zijn van grote betekenis geweest vroeger. Zo'n kieper was eigenlijk een marskramer met een zg. „kiep” op zijn rug. Dit was meestal een mand waarin de marskramer zijn „waar” in vervoerde. Veel kiepers vestigden zich later als manufacturiers. Ze kwamen overal, zelfs op de meest afgelegen plaatsen zoals de boerderijen. Ze verkochten alles: potloden, specerijen, koffie, veten, etc.

Voor al de „veelinks” uit het Munsterland liepen hier als „kiepers”. In de duitse stad Munster staat zelfs nog een standbeeld van een kieperkerel.

De „kiep” werd niet alleen gedragen door de kiepers, maar ook door de hannekemaaiers en de „tiggelpoeppen” (tiggeljongens).

In dit stenen mandje had men het proviand en wat kleren. De hannekemaaiers kwamen hier vooral in de zomertijd om het gras te maaien. Ze waren alom bekend om hun enorme eetlust, waarbij 't er meestal niet op aan kwam wat men at, maar hoeveel men naar binnen kon werken. Vandaar dat een moeder vroeger wel eens zei, als ze iets smakelijks op tafel zette: „Ze kinn'n d'r wel 'n veelnk mit deur de winter krieg'n”!

Lomp

Dikwijls waren de hannekemaaiers lompe en domme werklui. Daardoor stonden ze dikwijls bloot aan spot en hoon.

Ook hun uiterlijk was lomp en onbehouwen; hun platduits klonk onze voorouders als een „kromme” en „scheve” bastaardtaal in de oren. Wat heeft men vroeger wat ge-

de grinsen. 't Was d'eerste maal, dat zai de grode raais noar dizze kontraainen deden. Doarom haren ze onner 'nkander ofsproken, dat ze in 't vremde laand ogen en oren wied open zetten zollen. Den konnen ze mit 't volk en veuraal mit de taal wat bekend wörren. Zoo'n mondjevol Hollands kon nooit gain kwoad en as elk van heur drien 'n beetje opvang, den wazzen ze d'r gauw genog mit op hoogte en konnen ze heur in aalsgeval verstaanbaar moaken.

't Duurde nait bot laank, dou zagen ze veur 't eerst 'n Hollander en heurden dei zien taal. 'n Aarbaider ston stoef bie weg te slootgroaven. Dou e dei drij manlu aankomen zag mit heur saaien over scholler en pongels op nek, rui e doalek, wat 't wazzen veur gounent. Hai rustie even out mit vout op schovvel, nam heur van kóp tot tonen op en zee haardop: „O, drij poepen”!

Dat haar de eerste Veelnk heurd. „Drij poepen”, zee e, „wacht, dat schall ich onthollen”. „Is good”, zeden de anern. En stoareg sokkelden ze wieder. 'n Indje verderop kwamen ze bie 'n stok gruinlaand. Doar was 'n maaid aan 't melken, maar ie konnen heur dudelik aanzain, dat 't heur nait noar 't hoar gong. Kóien haaren ook zoo'n last van bremsters en muggen! Deden niks as schoedeln en haauwen. 't Wicht wör duvels. Ze greep schoamel, tiggelde 't baist t'r mit om en ruij niedeg: „Hom kou”!

Dat heurde tweede Veelnk. „Hom kou”, zee e, „dat schall ich woll onthollen”. „Is good”, knikten aner baaiden. Ziezo nou daarde nog, din wizzen ze elk wat. Doar zagen ze ain stok laand wieder 'n kerel, dei aan 't plougen was. Hai haar 't zoo drók, dat e hail gain acht gaf op dij Poepen, dij noar hom keken. Hai mos ploug stellen en doar mog e ze aal zeuven wel bie hemmen. Hai kreeg 't kloar op 'n duur, greep plougstaarten weer en zee haardop bie homzult: „Da's recht”.

„Da's recht”, zee de daarde. „Dat schall ich denn onthollen”. „Is good”, zeden de anern. „So weet jeder wat”.

Nou mozzen ze, ducht heur, eerst moar als plaistern. Zo gaauw as ze 'n dörp verbie kwammen, zollen ze aanhollen en d'r ain op nemen. Nait hail wied of zagen ze 'n toren, dij

boven bomen oetstak. Doar steevel- den zai op of. Moar wat wól 't ge- vaal? Dou ze dicht bie 't loug waz- zen, zagen ze 'n vremde kerel liggen; dij lag laankot in onnerwaal mit kop noa beneden. Ze legden hom verzichtig op aner zied en dou zagen ze, dat kerel dood was. Hou nou? Tot dat Amt (Gemein- tehoes) bringen”, onnaierde ain, dat zol 't beste wel wezen. Zai paken hom tussen heur drien in en bróchten hom noa börgmeester. Dei krab- de hom achter oren. „Ja lu”, be- gunde, „dat is 'n maal geval. Ken ie mie ook zeggen, wel doar schul- leg aan is?” Dou gong eerste Veelnk ston en zee: „Drie poepen”!

Börgmeester schrok, veldwachter nikkopte. „Wat zeg ie doar? Heb ie dat omhaands had mit joen drij- en? Woarom toch?”

Dou ging tweede Veelnk ston. „Hom kou”!

„Om 'n kou, zeg ie? Hei je nou wel ooit zuks wat beleefd?” Veld- wachter nikkopte nóg haarder. Haar 't wel docht! „Den mout ik joe zeker votdoalek moar in 't hok gooien?”

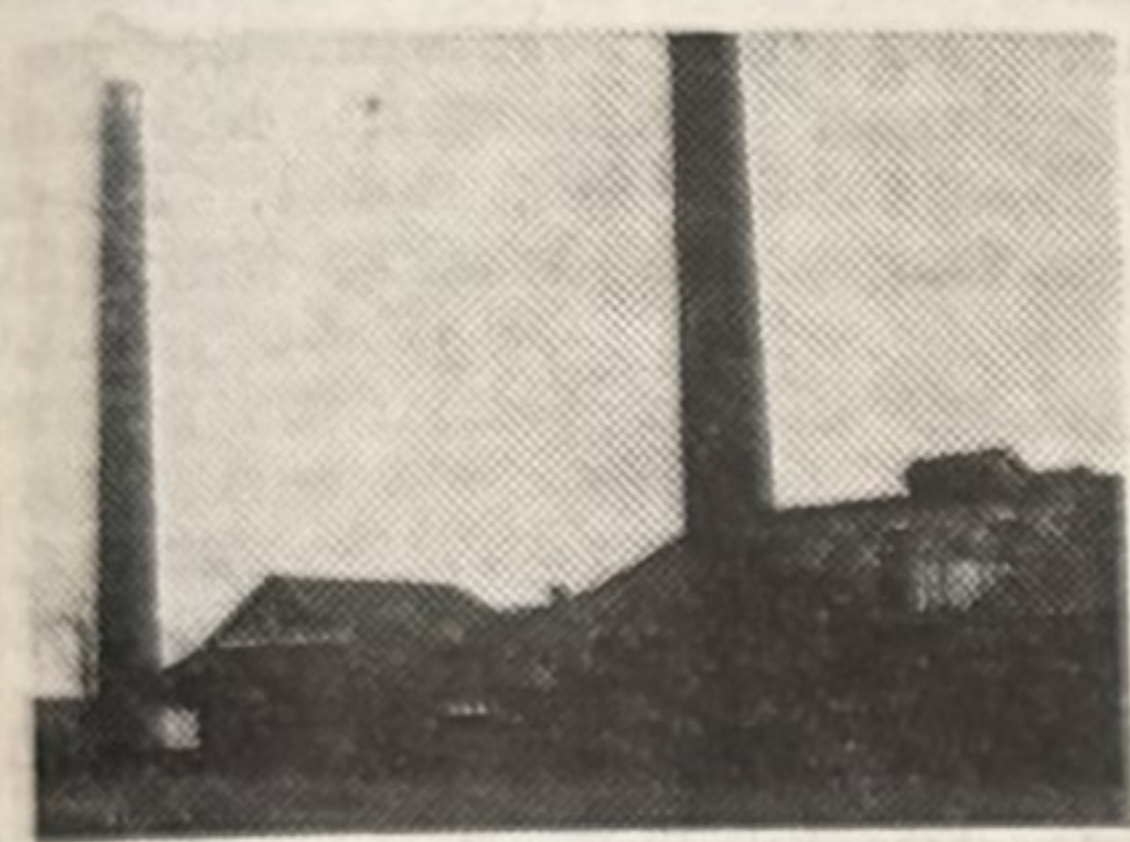
„Da's recht”, zee de daarde.

Tot zover dit volksverhaal.

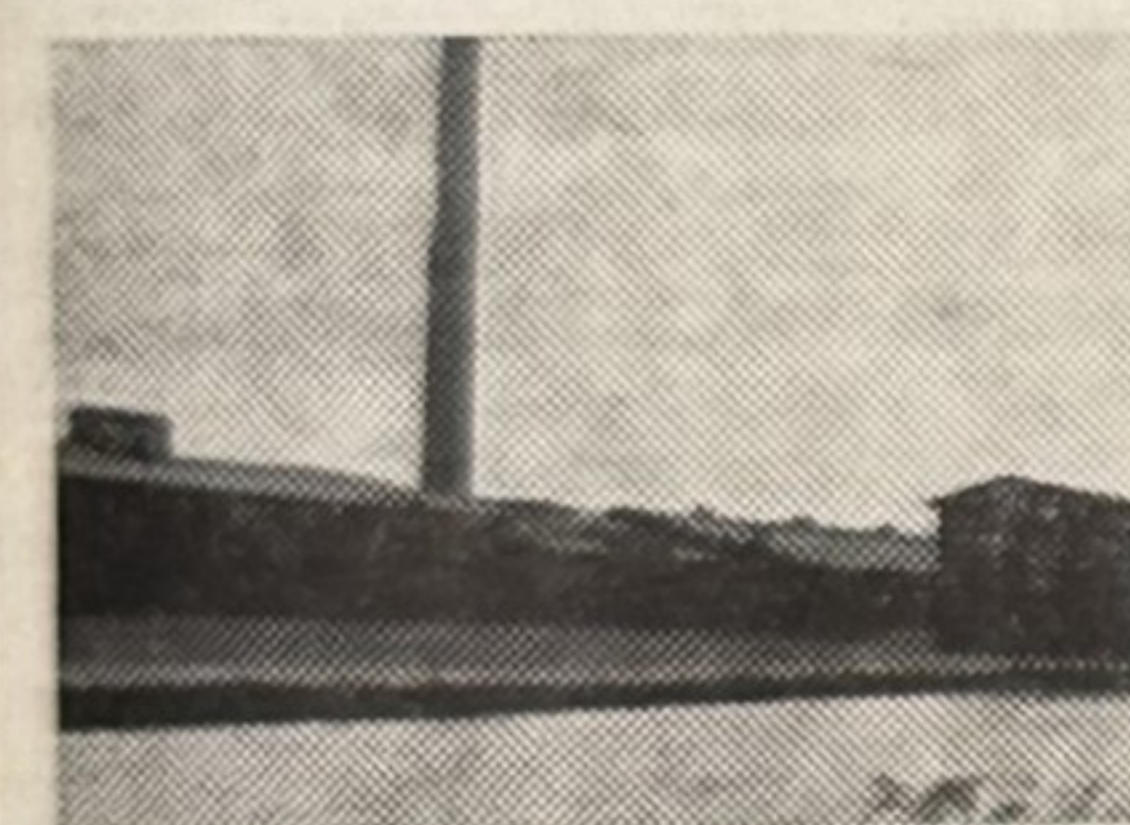
Onderwijl zijn we helemaal verge- ten, dat we met u in Schillinge- hamsterpolder waren. Ja, we moes- ten bovenstaande wel even aan u vertellen, daar zijn deze oude ver- halen te interessant voor.

Toch willen we u een bezoek aan Schillingeham aanbevelen. Vooral ook als natuurgebied. Indien u 'n liefhebber van weidevogels bent, kunt u hier uw hart ophalen. De weldadige rust, die hier nog heerst, heeft ook de vogels blijbaarder aangetrokken hier te komen nestelen etc. In het Reitdiep zien we talrijke wa- tervogels: waterhoentjes, meerkoe- ten, diverse soorten meeuwen, in de rietkragen de karakieten. En niet te vergeten de talrijke eenden. Ook deze komen in diverse soorten voor. Ja, een prachtig weidegebied, deze polder. Wanneer we dit prachtige natuur- en landschapsgedebied ver- laten, worden we getroffen door een leeuwerik. Het vogeltje zingt, ter- wijl het steeds hoger vliegt, uitbundig zijn lied. Hebt u wel eens zo'n vogeltje horen zingen? Het is bes- list de moeite van het luisteren waard.

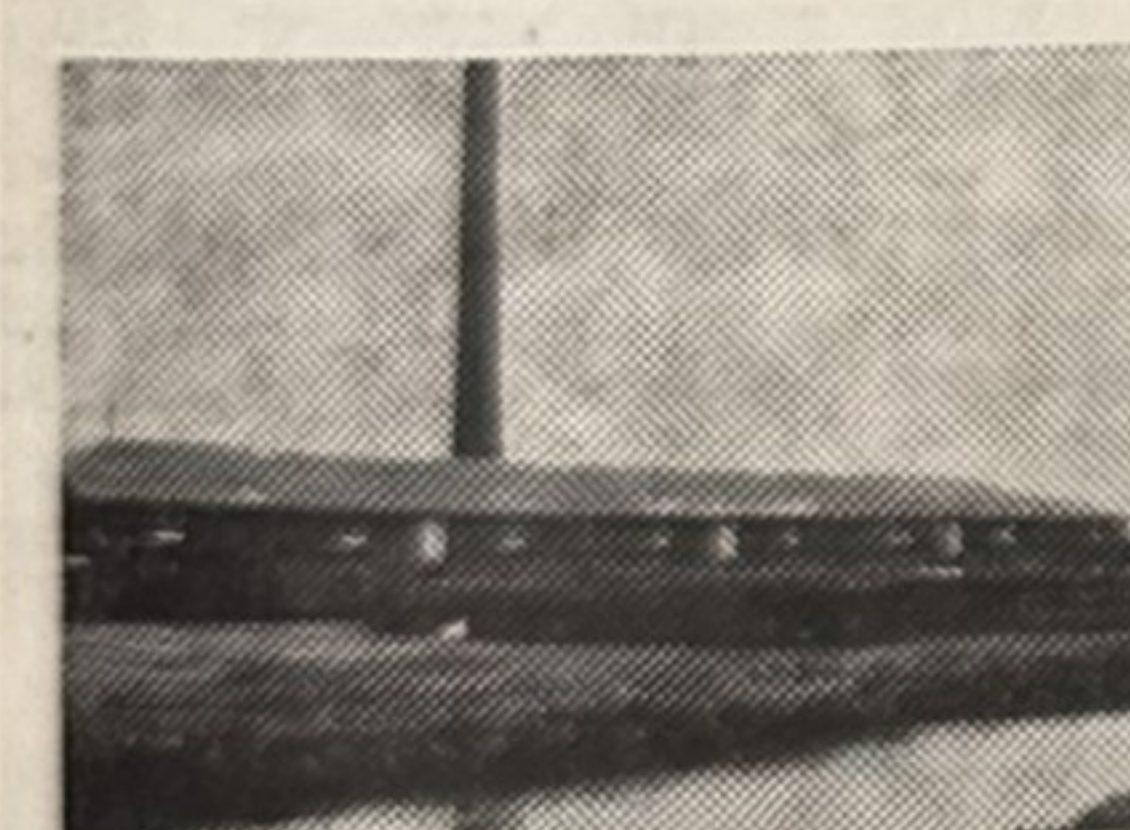
Verlaten...

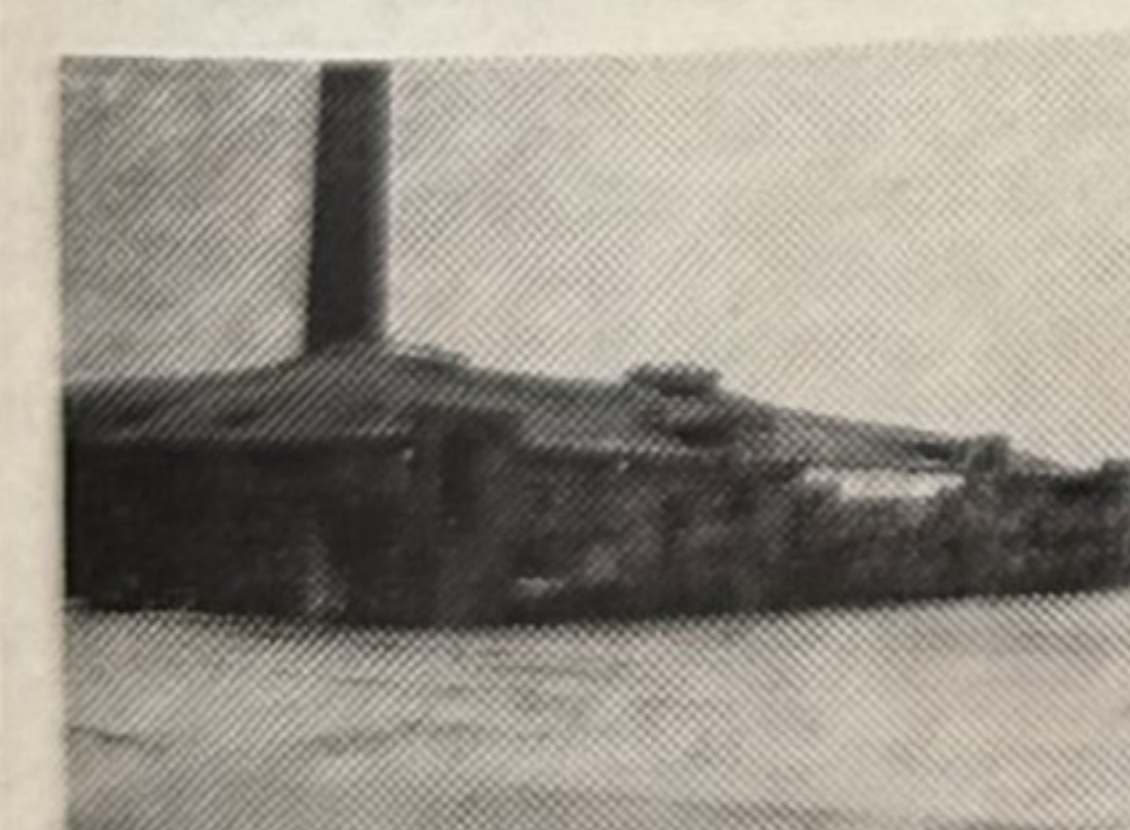
... Ceres, Rottum ...

... Onderdendam ...

... Labor, Middelstum ...

... Zuidwolde ...

... en nait t'n nóg ain....!

„Miniatuurtreintjes” in het stille landschap van Schillingeham alles ten behoeve van de steenfabricage